

ISTEN, HIT, VALLÁS A MODERN LATIN-AMERIKAI IRODALOMBAN

Menczel

Gabriella

Irodalomtörténész,
hispanista,
az ELTE BTK Spanyol
Nyelvi és Irodalmi
Tanszék tanszékvezető
egyetemi docense.

„Akkor jöttem én világra, / amikor Isten beteg volt, / halálos.”²¹ César Vallejo, a peruiak talán legismertebb költője, 1918-ban ezekkel a sorokkal zárja *Los heraldos negros* [A fekete hírnökök] című legelső verseskötetét. Ebben a néhány szóban összesűrűsödik az az egzisztenciális szorongás, a magárahagyottság érzése miatti fájdalom, amely nagyon sok más szövegben is megjelenik. Nem véletlenül az a benyomásunk, hogy a legszegényebb néprétegek a mindennapi betevőjükért folytatott küzdelmükben sokkal inkább azonosulnak a megfeszített, szenvedő Jézussal és a fájdalom Szűzanyával, mint a feltámadt Krisztussal.²²

Latin-Amerika nagy részében a keresztény hódítás óta a személyes hit erőteljesen szembehelyeződik az egyház társadalmi szerepével és megítélésével, és a 20. században is nagyon sokszínű az a kép, amely a kontinens irodalmában megjelenik. Ahogy Javier de Navascués jelen számban közölt tanulmányában is megállapítja, a keresztény hit vagy az istenkeresés jellemzően inkább a költészet témája, mint a prózáé, függetlenül attól, hogy a szerző magát hívőnek tartja-e. Gabriela Mistral vagy Raúl Zurita éppúgy, mint Ernesto Cardenal vagy Jorge Eduardo Eielson, illetve José Lezama Lima vagy José Gorostiza – és sorolhatnánk még a neveket – teljes joggal szerepelhetnének a válogatásunkban, hiszen közöttük az elmélyült hitüket megvalló és az évszázadok óta tartó társadalmi igazságtalanságok ellen felszólaló, ám hitükben kétkedő költők hangja egyaránt megtalálható.²³

Közülük most négy szerző istenes verseiből válogatunk. A perui César Vallejo (1892–1938) a spanyol poétikai nyelv radikális megújítója,²⁴ a végtelen emberi szenvedés és nyomor hangján szól, akinek életét végigkíséri egyrészt az Isten utáni szüntelen vágyakozás, másrészt a kommunizmus utópiáját rögeszmésen kergető idealista attitűd. Istenen számon kéri az ember elhagyatottságát, magányos fájdalmát, ám végül, posztumusz kötetében²⁵ az egymás felé irányuló őszinte odafigyelés, szolidaritás, testvéries együttérzés fontosságát énekli meg hagyományosabb, emelkedett líraisággal.

Dulce María Loynaz (1902–1997) a kubai lét teljességének megragadását kíséri meg, mégpedig az önkirekesztettség pozíciójából. A castrói forradalom politikai közéletéből még a korábbi éveknél is inkább háttérbe húzódo, magába forduló, intellektuális létének leképezéseként verseiben lelki mélységekig és esztétikai magasságokig jut el. Élménylírája a szépség

21 Nagy László fordítása (César Vallejo: *Több napon át a szél...* Magvető, Budapest, 1971, 17.).

22 Eugenio Chang-Rodríguez: *Latinoamérica: su civilización y su cultura*. Thomson Heinle, Boston, 2008, 356.

23 A latin-amerikai költészetbe nyújt betekintést Simor András válogatása, a *Hispán-amerikai költők tára* (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2002).

24 A *Trilce* (1922) című kötet formabontó kísérletei a későbbi spanyol-amerikai „újpróza” fontos avantgárd előzményének tekinthető.

25 *Poemas humanos* [Emberi költemények]; *España, aparta de mí este cáiz* [Vedd el tőlem e kelyhet, Spanyolország!].

és a szabadság eszményi megjelenítője, zárkózott személyisége számos versében igaz hazaszeretetről és mély hitről tesz tanúságot. Bensőséges hangját sokszor hasonlítják Emily Dickinsonéhoz. Fontosabb kötetei a *Juegos de agua* [Vízjátékok], a *Poemas sin nombre* [1953, Névtelen költemények] és a *Poemas naufragos* [1991, Hajótörött versek].

Octavio Paz (1914–1998) metafizikus, gondolati lírája sokféle hatást tükröz: a szürrealizmus tudatfolyama, vagy az avantgárd tipográfiai kísérletek éppúgy jellemzik, mint az angolszász bölcelet, a keleti filozófiák vagy az antik klasszikus hagyomány. Hatalmas életművéből kiemelkedik a *Napköve*²⁶ című 584 soros poéma, amelyben az azték kőnaptár megidézésével tesz kísérletet a világmindenség megragadására. Esszéíróként is a létezés titkai, létünk összetevői érdeklik, legfőbb témái a mexikói-ság, a halál spiritualitása, a költői nyelv mibenléte és poétikai jellemzői, a szerelem testisége és lelkisége, az irodalmi hagyományok, az egyetemes kultúra történeti és politikai vonatkozásai.²⁷ Keresztény hite számos agnosztikus útvesztőn és más vallások közelségén keresztül erősödik meg, amely végül megnyugvást hoz számára.

Blanca Varela (1926–2009) lírája a lét rezdüléseire különösen fogékony, a kiábrándultság és a hitében megrendült, ám a transzcendenciát örökké megszólító költészet. Perui kulturális gyökereit sok kortársához hasonlóan Európában tudatosítja, és ott talál rá saját költői hangjára. Első verseskötetéhez (*Ese puerto existe* [1959, Ez a kikötő létezik]) Octavio Paz írt előszót. Lakonikus, rövid, töredékes verssorai a csend hangján szólnak, így közvetítik a gyermekét elvesztett nő gyötrelmeit. Az *El libro de barro* [1993, Agyagkönyv] című prózavers-kötetben a lírai én utazóként járja be az istenkereső teremtő alkotás folyamatát, amelynek során az ősi mezopotámiai kultúrkört kapcsolja be a perui prehiszpan szubsztrátumba és jut el saját szubjektumának geneziséig. Az *Ejercicios materiales* [1993, Anyaggyakorlatok] Loyolai Szent Ignác nyomdokain, ám inverz módszerrel földi létünk materialitásában véli megtapasztalni az ember transzcendens alávetettségét.

Az elbeszélő irodalomban azonban a vallás ritkán kap központi szerepet, és akkor is a szerzők gyakran erős kritikával, szarkasztikus felhanggal illetik a sokszor romlott és korrumpt egyházi szereplőket. Juan Rulfo, Alejo Carpentier, Mario Vargas Llosa vagy Roberto Bolaño más-más narratív technikával, de az elvakult fanatizmus politikai célok érdekében történő kihasználása ellen szólalnak fel, gyakran kíméletlen cinizmussal. Máshol a népi vallásosság, a hiedelmek és babonák alakítják a szereplők életét, amelyek az évszázadok során kialakult szinkretizmus következtében a keresztény tanítások és az ősi amerikai hitvilágok keveredését is leképezik. A sokszor indokolatlanul és félrevezetően „mágikus realistá-

26 *Piedra de sol* (1957), magyarul Somlyó György fordításában jelent meg (Magyar Helikon, Budapest, 1965).

27 Verseiből válogatás magyarul a *Fekete sugarak* című kötetben olvasható (Európa, Budapest, 1971) Somlyó György fordításában, novelláit pedig Dobos Éva fordította (Futó homok. Rappaccini lánya. Noran, Budapest, 2000).

nak” címkézett szövegek, illetve az ennek az írásmódnak inkább megfeleltethető művek nem kevésbé elutasító szellemben rajzolják meg az egyház szerepét.²⁸ Talán éppen a kevés ellenpéldák egyike az itt közölt elbeszélés, amely a paraguayi író, Augusto Roa Bastos (1917–2005) viszonylag korai szövege. Roa Bastos a latin-amerikai „újpróza” ismert képviselője, akit a hatalom működése, a történelem és a vallás sorsalakító szerepe, a kétnyelvűség következményei érdekel különösen. Két legismertebb regénye a bibliai intertextusokkal átszótt *Hijo de hombre* (1960) és a *Yo, el Supremo* (1974) című diktátorregény. Magyarul az előbbi *Embernek fia* címmel Tóth Éva fordításában (1974) jelent meg. A jelen számban közölt, *Az öreg püspök úr* című novellája 1953-ban jelent meg az *El trueno entre las hojas* [Égzengés a fák közt] című, inkább még a hagyományos realista írásmódot követő kötetében. Ebben az elbeszélésben a hatalmasságok ellenében a nincstelenek szolgálatát választó öreg pap magasztos és ma is aktuális történetét olvashatjuk.

28 A teljesség igénye nélkül két további, a témába vágó betekintést említek: Kürthy Ádám András a bibliai hipotextus jelenlétét elemzi a sokszínű szinkretikus világ megképezésekor, lásd: *Az utópia és mítoszteremtés kudarca Alejo Carpentier Eltűnt nyomok című regényében.* In: *Irodalmi és nyelvészeti vizsgálódások I. Lazarillo – Fiatal hispanisták tanulmányai* 7. ELTE BTK, Budapest, 2020, 73–85.; Báder Petra pedig a kortárs tendenciákban segít eligazodni a *Le a mágikus realizmussal! Szemelvények a mai spanyol-amerikai elbeszélő irodalomból* című cikkében (Alföld, 2015/3, 78–87.).